

SUMMARY

To answer the question if special attention from the youth health care to elder adolescents would be justified, a survey was made by the TNO Institute of Preventive Health Care. In this survey 775 pupils of lower occupational education have participated. This article deals with the design and the most interesting results of the survey. The visits of pupils paid at the medical officer during his consulting-hours and the findings of the medical officer at the periodical medical investigation (both in a period of five months) are related to the problems pupils had been expressing at the beginning of the investigation.

The most important conclusion is that the contact between pupils and medical officer can be characterized as a common orientation on physical matters. The suggestion has been made that a wider range in the supplied care for adolescents, especially when it provides supply of psychosocial care, has to be realized with much concern and with a lot of attention regarding the training and education of the medical officer.

LITERATUUR

Andries, F., M. Schuurman, A. Visser & T. Vogels, Adolescenten en de jeugdgezondheidszorg; een samenvatting gericht op conclusies en aanbevelingen, NIPG/TNO, Leiden 1984

Andries, F., T. Vogels & A. Visser, Adolescenten en de jeugdgezondheidszorg; onderzoek onder lbo-leerkrachten in Zuid-Oost Drenthe. NIPG/TNO, Leiden 1984

DGD Zuid-Oost Limburg, Jeugdgezondheidszorg, zorg van nu en voor de

toekomst. Heerlen 1983

Dirken, J. M., Arbeid en stress; het vaststellen van aanpassingsproblemen in werksituaties. Proefschrift Leiden. Wolters, Groningen 1967

Hardus, H., Leerlingbegeleiding; een onderzoek. Groningen 1982

Kuiper, C. M. & M. I. M. Schuurman, Scholieren van nu. NIPG/TNO, Leiden 1981

Meer, R. van der & G. P. Schoon, Een voorbeeld van samenwerking tussen een school voor voortgezet onderwijs en een jeugdarts. T. Soc. Geneesk. 59 (1981) 70-72

NVJG, Nederlandse Vereniging voor Jeugdgezondheidszorg, Sociaal-geneeskundige adolescentenzorg. Utrecht 1984

Offer, D., E. Ostrow & K. J. Howard, The adolescent; a psychological selfportrait. Basis Books, New York 1981

Schuurman, M. & A. Visser, Adolescenten en de jeugdgezondheidszorg; onderzoek onder lbo-leerlingen in Zuid-Oost Drenthe. NIPG/TNO, Leiden 1984

Vogels, T., F. Andries & A. Visser, Adolescenten en de jeugdgezondheidszorg; onderzoek onder oudere adolescenten in Zuid-Oost Drenthe. NIPG/TNO, Leiden 1984

Vogels, T., A. Visser & F. Andries, Problemen en toekomstverwachtingen van leerlingen. NIPG/TNO, Leiden 1982

CORRESPONDENTIEADRES

Dr. M. I. M. Schuurman, NIPG/TNO, Postbus 124, 2300 AC Leiden, tel. 071-178888.

T. Soc. Gezondheidsz. 64 (1986) 550-553

DE JEUGDGEZONDHEIDSZORG ALS VOORZIENING VOOR ADOLESCENTEN II

De LBO-leerkracht als signaleerder en verwijzer van gezondheidsproblematiek

F. Andries

Nederlands Instituut voor Praeventieve Gezondheidszorg-TNO, Leiden

Onderzoek onder LBO-leerkrachten laat zien dat intensievere contacten tussen leerkrachten en schoolartsen een bijdrage kunnen leveren aan de preventieve taak van de jeugdgezondheidszorg. Aanwijzingen daarvoor zijn zowel te vinden in de actief signalerende rol van leerkrachten, als in het beroep dat zij daartoe op de schoolarts doen en de veelal positieve beoordeling van zijn inbreng. Uitbreiding van de contacten o.a. in de richting van de praktijkdocenten, alsmede een betere terugkoppeling van informatie tussen schoolarts en leerkracht lijken aanbevelenswaardig. Dit laatste zal waarschijnlijk de bereidheid van docenten tot signalering van problematiek en eventuele verwijzing naar een schoolarts bevorderen.

1. INLEIDING

In dit artikel wordt ingegaan op de rol die leerkrachten kunnen spelen als signaleerder en mogelijke verwijzer bij gezondheidsproblematiek van leerlingen. Met name wordt ingegaan op de vraag in hoeverre er in dit opzicht aanknopingspunten zijn met werkzaamheden in het kader van de Jeugdgezondheidszorg (JGZ.). De relevantie van deze vraag lijkt vooral gelegen in de preventieve taak die de JGZ voor leerlingen in het voortgezet onderwijs heeft. Ondersteuning bij deze taak door personen die in frekwent contact met leerlingen staan en bekend zijn met bepaalde aspecten van hun leefwereld, kan wellicht een bijdrage leveren aan de vroegtijdige onderkenning van stoornissen in gezondheid en welzijn van deze groep jongeren.

Het onderzoek waarvan in dit artikel sprake is, werd gehouden onder leerkrachten van scholen voor Lager Beroepsonderwijs (LBO), die betrokken waren bij een in experimentele zin uitgebreide en geïntensiverde zorgverlening door de afdeling JGZ van een Districtsgezondheidsdienst in het Noorden van het land. Die uitbreiding en intensivering uitte zich zowel in een bepaald type zorgverlening voor leerlingen als in een intensief contact met schoolleidingen en individuele leerkrachten.

Tegen de achtergrond van dit regionale experiment werd door onderzoekers van het Nederlands Instituut voor Preventieve Gezondheidszorg (NIPG/TNO) onderzoek verricht onder zowel de leerkrachten als de leerlingen van de in het experiment betrokken scholen (zie voor een verslag van het deelonderzoek onder de leerlingen de bijdrage van

Schuurman in ditzelfde nummer).

In het kader van het totale onderzoeksproject 'Adolescenten en de JGZ.' werd ook onderzoek verricht onder werkende en niet-werkende/werkloze LBO-verlaters.

Over de drie deelonderzoeken werd al eerder gerapporteerd door Schuurman & Visser (1985), Andries, Vogels & Visser (1985), Vogels, Andries & Visser (1985) en Andries (red.) (1985).

2. DE VRAAGSTELLING

In het kader van dit artikel wordt op twee vragen nader ingegaan:

1. Welke gezondheidsproblematiek bij leerlingen wordt door leerkrachten gesignaleerd?
2. Hoe wordt de inbreng van derden (voor zover daarbij betrokken) beoordeeld; met een speciaal oog voor de zorgverlening door de JGZ.

Ten aanzien van de door leerkrachten bij leerlingen gesignaleerde problematiek past een kanttekening. Er werd uitdrukkelijk niet bedoeld op de signalering van problemen die leerkrachten *met* de leerlingen kunnen hebben, zoals in geval van ongeoorloofd verzuim en vernielzuchtig gedrag van leerlingen e.d. Immers in het geval dat de leerling dergelijk gedrag amper als problematisch ervaart, ligt het niet voor de hand veel te verwachten van de inbreng van met name ook de schoolarts. In de praktijk zal er echter vaak moeilijk een duidelijke grens te trekken zijn tussen dit type signalering en een situatie waarin een leerkracht op grond van een bepaalde expertise, een gevaar voor de gezondheid van de leerling voorziet. Vanuit het oogpunt van preventie kan juist deze vroege signalering van door de leerling zelf nog niet als zodanig onderkende problematiek, erg interessant zijn. Bij de bespreking van de resultaten zal blijken dat een diskrepantie tussen de signalering van een probleem door de leerkracht en het ervaren van een probleem door de leerling, van invloed is op de beoordeling door de leerkracht van het effect van hulpverlening door derden.

3. DE OPZET EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK

Om een aansluiting mogelijk te maken met het in dezelfde periode gehouden leerlingenonderzoek, werden de leerkrachten benaderd welke in de periode september 1983 – februari 1984 aan de betrokken leerlingen les gaven of ten behoeve van hen een taak in de leerlingbegeleiding vervulden. Dat wil zeggen leerkrachten die taken vervulden in het 1e en/of 4e leerjaar van 5 Lagere Technische Scholen en 9 scholen voor Lager Huishoud- en Nijverheidsonderwijs in de regio waar het onderzoek verricht werd. Aan deze docenten werd alle een vragenlijst toegestuurd met het verzoek deze ingevuld terug te zenden. De methode van de postenquête werd gekozen omdat een uitgebreide toelichting op de vragen niet noodzakelijk leek en door deze methode in vrij korte tijd een groot aantal leerkrachten bereikt kon worden.

Na rappelering, reageerden uiteindelijk 125 (58%) van de 215 aangeschreven leerkrachten. Vergelijking met door de scholen hierover verstrekte gegevens, liet zien dat met name een goede response verkregen werd van leerkrachten die in beide leerjaren (1e en 4e) les gaven (58 docenten; response 76%), of een taak in de leerlingbegeleiding vervulden (38 leerkrachten; response 86%). Daarmee reageerde juist een groot deel van die leerkrachten, waarvan verwacht mocht worden dat hun visie op problemen van leerlingen en hulpverlening daarbij, relevant zou zijn vanuit de vraagstelling van het onderzoek.

Aan de docenten werden vragen voorgelegd die handelden

over de situatie in de eerste helft van het schooljaar 1983/84. Daarmee bestreek, zoals al gezegd, dit onderzoek eenzelfde periode als waarin leerlingen naar eventuele problematiek en bezoek aan hulpverlenende instanties gevraagd werd. Een directe vergelijking tussen het signaleren en het ervaren van problemen is echter niet mogelijk. Dat heeft te maken met het feit dat er geen directe koppeling tussen de gesignaleerde problematiek van een individuele leerling en de signalerende leerkracht te maken was (verschillende leerkrachten konden de problematiek van eenzelfde leerling aangegeven hebben). Bovendien verschillen noodzakelijkerwijs de termen waarin de leerling een probleem ervaart van die welke een signalerende leerkracht (kan) hanteren. Een vergelijking van leerling- en leerkrachtgegevens is wel mogelijk als het gaat om expliciete klachten waarmee een leerkracht gekonfronteerd werd en ook daarnaar werd gevraagd.

In de volgende paragraaf, waarin de resultaten van het onderzoek aan de orde komen, zal in globale termen ingegaan worden op wat leerkrachten signaleren en wat ze via de leerlingen aan klachten horen. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen lichamelijke en meer psycho-sociaal getinte problematiek.

Voorts wordt ingegaan op hulp die daarbij van derden gevraagd werd en de wijze waarop de leerkrachten die inbreng beoordelen. Aan de beoordeling van de inbreng van de schoolarts wordt ook nog apart aandacht besteed. Voor een meer gedetailleerde weergave van de onderzoeksresultaten zij hier verwezen naar Andries, Vogels & Visser (1985).

4. DE RESULTATEN

4.1. T.a.v. de gesignaleerde lichamelijke problematiek

Opvallend is dat vrijwel alle leerkrachten wel enige lichamelijke problemen bij één of meer van hun leerlingen signaleren. Begrijpelijkerwijs is die signalering meestal in globale termen vervat, want gericht op wat voor een leerkracht waarneembaar is (verzuim wegens ziekte, er ongezond uitzien, en zichtbaar slaapgebrek en lusteloosheid). Daarnaast wordt – meer specifiek – verwezen naar een gebrekkige motoriek bij leerlingen, zowel wat betreft de fijne als ook de grove motoriek.

Bezien naar het vak dat gegeven wordt, blijken docenten die het vak gymnastiek geven, duidelijk het grootste aantal problemen en zij die een praktijkvak verzorgen, het geringste aantal problemen te signaleren. Dat geldt zowel voor het aantal leerkrachten dat iets signaleert, als voor het aantal leerlingen waarbij problemen verondersteld worden. Wat gymnastiekdocenten vooral aangeven zijn problemen met het zich bewegen (de fijne en de grove motoriek) en problemen met de ademhaling.

In ongeveer de helft van de gevallen dat leerkrachten een lichamelijke probleem signaleren, doen ze daarvoor een beroep op de hulp van derden. In tweederde van de gevallen is dat de schoolarts, hetzij voor advies, hetzij voor verwijzing.

In het algemeen wordt bij deze problematiek de inbreng van derden – dus ook die van de schoolarts – positief beoordeeld: in meer dan de helft van de gevallen ziet de leerkracht resultaat van die inbreng, in nog geen 10% van de gevallen ontbreekt dat resultaat volgens hem of haar. Spitsen we deze konstatering toe op de inbreng van de schoolarts, dan verdient deze eerdere konstatering nog wel enige nuancering, die voortkomt uit de aanleiding tot kontaktopname. Gaat het om een alleen door de leerkracht gesignaleerd probleem, dan is er vaak sprake van onzekerheid over het effect van het handelen van de schoolarts. Gaat de signalering vergezeld van een klacht van de leerling zelf dan

is de beoordeling van de inbreng van de schoolarts in alle gevallen positief. (zie hiervoor tabel 7 op blz. 9). In tabel 1 en 2 staan respectievelijk weergegeven: de 5 meest frequent door leerkrachten aangekruiste lichamelijke problemen en hun beoordeling van de inbreng van derden bij door hen gesignaleerde lichamelijke problemen.

Tabel 1. Voor de 5 meest frequent door leerkrachten aangekruiste lichamelijke problemen: het percentage leerkrachten en het gemiddeld aantal leerlingen per leerkracht

Type lichamelijke probleem	gesigna- leerd door:	bij gem. aantal leerlingen:
1. zichtbaar slaapgebrek en algehele lusteloosheid	59%	4.7
2. moeilijkheden met kleine bewegingen	50%	4.4
3. er ongezond uitzien	56%	2.3
4. veel verzuim wegens ziekte	58%	3.2
5. zich slecht bewegen	49%	3.7
	(n = 125)	

Tabel 2. De beoordeling door leerkrachten van de inbreng van derden bij door hen gesignaleerde lichamelijke problematiek; voor het totaal en naar type LBO-opleiding

Resultaat inbreng derden?	totaal	LTS- docent	LHNO- docent
ja	57%	59%	55%
weet niet	35%	35%	35%
nee	8%	6%	10%
totaal kontakten met derden	100% (37)	100% (17)	100% (20)

4.2. T.a.v. gesignaleerde psycho-sociale problematiek

Ook als het gaat om niet-lichamelijke problematiek, hier samengevat onder de noemer psycho-sociaal, blijken vrijwel alle leerkrachten bij één of meer van hun leerlingen problemen te vermoeden. Het zijn veelal problemen die (ook) van invloed zijn op het onderwijsleerproces, zoals de gebrekkige concentratie van leerlingen (veruit nummer één), opvallend druk gedrag en de agressiviteit van sommige leerlingen. Ook hier zijn het vooral de gymnastieklerkrachten die het meest frequent en de praktijkleerkrachten die het minst frequent tot een dergelijke signalering komen. Ook als het gaat om psycho-sociaal getinte problematiek neemt in ongeveer de helft van de gevallen de docent contact met derden op; in dit geval in zo'n tweederde van de gevallen met een kollegadocent. In slechts een incidenteel geval wordt bij dit soort problemen de schoolarts geraadpleegd (in 4 van de in totaal 51 kontakten). In het algemeen blijkt deze psycho-sociale problematiek, in vergelijking met de eerder behandelde lichamelijke problematiek, minder vatbaar voor een succesvolle inbreng door derden: in elk ongeveer een kwart van de gevallen zegt de leerkracht 'geen' of een als 'onzeker' gekwalificeerd resultaat van die inbreng gezien te hebben. Dat heeft waarschijnlijk te maken met de eerder aangeduide discrepantie tussen wat de leerkracht als probleem signaleert (bijv. bij opvallend druk gedrag of aggressief gedrag) en de wijze waarop leerlingen hier tegenaan kijken. Wordt t.a.v. een gesignaleerde psycho-sociaal probleem de schoolarts gekonsulteed dan ziet de leerkracht daarvan in geen enkel geval een positief resultaat. Overigens dient opgemerkt dat t.a.v. gesignaleerde niet-lichamelijke problematiek het vooral de docenten van het Huishoud- en Nijverheidsonderwijs zijn, die het resultaat van de inbreng van derden, dus veelal die van hun kollegadocenten nogal eens negatief beoordelen. Leerkrachten uit het Lager Technische Onderwijs zijn hier wat positiever. In tabel 3 en 4 vindt men wederom respectievelijk de 5 meest frequent gesignaleerde problemen en de beoordeling van de inbreng van derden, nu bij door

leerkrachten gesignaleerde psycho-sociale problematiek.

Tabel 3. Voor de 5 meest frequent door leerkrachten aangekruiste psycho-sociale problemen: het percentage leerkrachten en het gemiddeld aantal leerlingen per leerkracht

Type psycho-sociaal probleem:	gesigna- leerd door:	bij gem. aantal leerlingen:
1. concentratieprobleem	88%	8.6
2. nerveus gedrag	65%	3.3
3. opvallend druk gedrag	71%	3.0
4. moeilijk contact leggen	65%	2.5
5. agressief gedrag	49%	3.0
	(n = 125)	

Tabel 4. De beoordeling door leerkrachten van de inbreng van derden bij door hen gesignaleerde psycho-sociale problematiek, voor het totaal en naar type LBO-opleiding

Resultaat inbreng derden?	totaal	LTS- docent	LHNO- docent
ja	49%	54%	43%
weet niet	28%	32%	24%
nee	23%	14%	33%
totaal kontakten met derden	100% (44)	100% (22)	100% (22)

4.3. Klachten van leerlingen

Veruit het merendeel van de leerkrachten registreert wel een klacht bij één of meer leerlingen. De meest gehoorde klachten vallen binnen de globale gebieden 'toekomst' en 'school'. Dat stemt overeen met de resultaten uit het onderzoek onder leerlingen, waar ook zaken als beroepskeuze, (angst voor) werkloosheid, de prestaties op school en de omgang met leerkrachten als de belangrijkste probleemgebieden naar voren kwamen. Daarnaast blijken docenten – vooral weer gymnastiekdocenten – in vrij grote getale met expliciet lichamelijke klachten geconfronteerd te worden. Ook als het om klachten van leerlingen gaat, roept de docent in circa de helft van de gevallen de hulp van derden in. Het gaat daarbij wederom in 2/3 van de gevallen – voor zover er van niet-medische problematiek sprake is – om hulp of advies van collega-docenten. Evenals bij de eerder besproken gesignaleerde psycho-sociale problematiek, zijn er waarschijnlijk onder deze klachten nogal wat, die soms expliciet konfliktierende inzichten tussen een leerling en een docent of schoolleiding behelzen. Dat spitst zich, net als bij de gesignaleerde psycho-sociale problematiek, weer vrijwel uitsluitend toe op de situatie in het LHNO, waar de inbreng van derden behoorlijk negatief beoordeeld wordt. De LTS-docenten zijn op het punt van klachten van leerlingen, juist uitgesproken positief over het resultaat van die inbreng.

Wordt de schoolarts t.b.v. een door de leerkracht geregistreerde, meestal lichamelijke, klacht van leerling te hulp geroepen (slechts 4 maal in de periode van een half jaar) dan is het resultaat daarvan de docent meestal onbekend. In tabel 5 en 6 worden de betreffende gegevens weer op de bekende wijze gepresenteerd.

Tabel 5. Voor de 5 meest door leerkrachten gehoorde klachten: het percentage leerkrachten en het gemiddeld aantal leerlingen per leerkracht

Type klacht:	vermeld door:	bij gem. aantal leerlingen:
1. beroepskeuze/werkloosheid/de toekomst	40%	11.0
2. prestaties/schoolwerk	40%	7.1
3. de omgang met leerkrachten	50%	4.8
4. een (puur) lichamelijke klacht	42%	4.0
5. van school willen/de school zat zijn	45%	3.1
	(n = 125)	

Tabel 6. De beoordeling door leerkrachten van de inbreng van derden bij door hen gehoorde klachten van leerlingen; voor het totaal en naar type LBO-opleiding

Resultaat inbreng derden?	totaal	LTS-docent	LHNO-docent
ja	51%	81%	34%
weet niet	27%	13%	34%
nee	22%	6%	32%
totaal contacten met derden	100% (45)	100% (17)	100% (28)

4.4. De inbreng van de schoolarts apart bezien

In tabel 7 wordt een beeld geschetst van de beoordeling door de docent van de inbreng van de schoolarts. Hieruit wordt duidelijk dat de hulp van de schoolarts vooral gezocht wordt bij lichamelijke problematiek en dat de schoolarts daarbij, volgens de leerkracht, vooral resultaat bereikt als de signalering van de leerkracht vergezeld gaat van een (lichamelijke) klacht van de leerling. Ontbreekt de klacht van de leerling zelf of de signalering door de leerkracht, dan verliest de docent blijkbaar het gezicht op het hulpverleningsproces.

Tabel 7. De beoordeling door de leerkracht van de inbreng van de schoolarts naar aanleiding voor de opname van het contact.

Aanleiding	Resultaat inbreng schoolarts?			
	ja	weet niet	nee	totaal
<i>Alleen de signalering door een leerkracht:</i>				
- bij een lichamelijk probleem	11	10	2	23 (45%)
- bij een psycho-sociaal probleem	-	3	1	4 (8%)
<i>Alleen de klacht van een leerling:</i>				
- bij een lichamelijk probleem	-	4	1	5 (10%)
<i>Signalering en klacht:</i>				
- bij een lichamelijk probleem	9	-	-	9 (18%)
- bij andere (kombinaties van) problemen	6	2	2	10 (20%)
Totaal contacten	26 (51%)	19 (37%)	6 (12%)	51 (100%)

5. DISKUSSIE

De in het kader van een experiment, geïntensiveerde contacten tussen Schoolartsdienst en direkties en individuele leerkrachten van LBO-scholen, lijken een bijdrage te kunnen leveren aan de preventieve taak van de jeugdgezondheidszorg. Aanwijzingen daarvoor zijn zowel te vinden in de actief signalerende rol van de in het experiment betrokken leerkrachten, als in het beroep op en de veelal

positieve beoordeling van de inbreng van de schoolarts. Daarbij gaat het overigens over het algemeen om een beroep op de schoolarts als medicus. De speciale aandacht voor de gymnastiekleraren lijkt vrucht afgeworpen te hebben, zowel in de zin van signalering als verwijzing. Het valt te overwegen ook meer aandacht te besteden aan de groep praktijkdocenten. Ondanks het feit dat ook zij in hun lessen wel degelijk met het lichamelijk functioneren van leerlingen gekonfronteerd worden, signaleerden zij in de betreffende periode opvallend weinig lichamelijke problematiek en bleven hun contacten met de schoolartsdienst dienovereenkomstig beperkt.

Het feit dat signalering door leerkrachten van lichamelijke problematiek die niet vergezeld gingen van een klacht van de leerling zelf, tot veel onzekerheid over het resultaat van de inbreng van de schoolarts leidden, moet tot nadenken stemmen. Een en ander suggereert dat er aan de terugkoppeling van informatie tussen schoolarts en leerkracht – als die niet via de leerling zelf kan lopen – wel het een en ander verbeterd kan worden. Een betere terugkoppeling zal naar alle waarschijnlijkheid een positief effect hebben op de bereidheid van leerkrachten tot signalering en verwijzing naar de schoolarts.

SUMMARY

Research among teachers from schools for a vocational education shows that a more frequent contact between teachers and youth health physicians can contribute to the preventive task of Youth Health Care. Indications for this conclusion are the active role teachers play in the detection of problems among their pupils and their appreciation of the work of youth health physicians in case their help was sought. Extension of this kind of contacts, especially towards shop-teachers, seems recommendable as well as a better feed-back of information between teacher and physician. The latter will probably further improve the willingness of teachers to take an active role in the detection of problems and the referral of pupils to a youth health physician.

LITERATUUR

- Andries, F., T. Vogels & A. Visser., Adolescenten en de jeugdgezondheidszorg. Onderzoek onder LBO-leerkrachten in Zuid-Oost Drenthe. Leiden 1985.
 Andries, F. (red.), Adolescenten en de jeugdgezondheidszorg. Een samenvatting gericht op konklusies en aanbevelingen. Leiden 1985
 Schuurman, M. & A. Visser, Adolescenten en de jeugdgezondheidszorg. Onderzoek onder LBO-leerlingen in Zuid-Oost Drenthe. Leiden 1985
 Vogels, T., F. Andries & A. Visser., Adolescenten en de jeugdgezondheidszorg. Pilot-onderzoek onder oudere adolescenten in Zuid-Oost Drenthe. Leiden 1985

CORRESPONDENTIEADRES

Drs. F. Andries, NIPG/TNO, postbus 124, 2300 AC Leiden, tel. 071-170441.